

SOLTANXANIM MUSAYEVA

AAHM

soltanxanim.@.mail.ru.

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ METAFORİZMLƏR VƏ ONLARIN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏ EKVİVALENTLƏRİ

Açar sözlər: İngilis dili, Azərbaycan dili, məcazi sözlər, metafora, növ, heyvan adları, quş adları, üslubi xüsusiyyət

Ключевые слова: английский язык, азербайджанский язык, метафорические слова, вид, животные имена, имена птиц, стилистические особенности

Key words: The English language, Azerbaijan language, the words with figurative meaning, metaphor, kind, the names of animals, the names of birds, stylistic feature

Tarixi kateqoriya olan söz nəinki dildə fikri ifadə edir, həmçinin obyektiv varlığın obrazlı təsvirinə də xidmət edir. Söz əsasən dil tarixinin müəyyən dövründə yaranıb formalaşır. Danışanlar ondan hazır şəkildə istifadə edir. Dildə sözlər real şəkildə mövcuddur, obrazlı olur, hadisələrə subyektiv qiymət verir, incə hisslər ifadə edir, emosional təsir göstərir. Sözün bu cür səviyyəsi onun semantikasındakı olan müxtəlif hadisələrdir ki, bu semantik hadisələrdən biri də məcazi mənalarlardır.

Ə.Dəmirçizadə belə sözlərin əvəzçilik vəzifəsi daşdığını qeyd edərək yazır: “Diqqətlə yoxladıqda aydın olur ki, bu əlavə mənaların əslində sözün ilk mənası ilə uzaq və ya yaxın əlaqəsi də vardır və məhz belə əlaqələr nəticəsində həmin sözlər əvəzçilik vəzifəsi daşıyır” . buradan belə bir nəticəyə gəlirik ki, sözün əsas mənası ilə əlaqədar dolayı mənası da ola bilər və sözlərin belə əlavə-dolayı mənalarında işlədilməsi mümkündür, hətta zəruridir (2, 152). Müəllif bundan nəticə çıxardaraq məcazi mənali sözlərə aşağıdakı kimi tərif verir: “Sözün əlavə vəzifədə dolayı yolla ifadə etdiyi mənə məcazi mənə adlanır (yenə orada).Çoxmənalı sözün əksəriyyətinin mənalarından biri həqiqi olduğu halda, digər mənaları ikinci dərəcəli və ya məcazi mənada olur. Bu cür xüsusiyyət bütün dillərə, o cümlədən də İngilis dilinə xasdır.Məsələn, “ Azərbaycan dilinin İzahlı Lüğətində “alçaq” sözünün 5 mənası göstərilmişdir ki, bunun da 2 mənası məcazi məfhum bildirir:

Alçaq sif.

1. Hündürlüyü, ucalığı az olan, hər hansı bir səviyyədən azacıq hündür olan...
2. Bəstəboy, boyu gödək...

3. m. (məcazi) pis, xarab, keyfiyyətsiz...

4. m. (məcazi) rəzil, şərəfsiz, namərd, çox pis...(3, 50)

“İngiliscə-Azərbaycanca lüğət”də isim kimi “charge” sözünün 9 mənası verilmişdir ki, burada da axırıncı mənanın məcazda da işlədilməsi göstərilmişdir:

Charge n.

1) Ödəmə, vermə, qiymət (xidmət və s.):pl. Xərc, məxaric; ~for admission-giriş üçün ödəmə; free of ~ pulsuz; extra ~ əlavə xidmətlər üçün ödəniş;

2) Ittiham, təqsirləndirmə; on a ~ of it- ittihama görə (bir şeydə)

3) Məsuliyyət (vəzifəyə); vəzifə, birc; who is in ~ here? Burada başçı kimdir?; to take ~ of- nəzarət altına almaq, nəzarətində saxlamaq (nəyisə), idarə etmək, baxmaq (nəyəsə);

4) Baxım, qayğı, himayə; to be in ~ of – baxmaq, qayğı göstərmək (kiməsə); to leave children in smb s ~ uşaqları kiminsə himayəsi altında qoymaq; to give smb.in charge – kimisə polisə təslim etmək;

Dildə məcazın əsasən, metafor, metonomiya, sinektoxa, allegoriya, epitet və s. kimi növləri fərqləndirilir ki, bunlar da hələlək polemika doğurur.Qeyd edək ki, məcazın növləri içərisində ən geniş yayılanı metafordur. Yığcamlıq və ifadəlilik cəhətdən metafor ən qüvvətli vasitədir.

Metafor əşya və hadisələr arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqələrin dərkedilməsi təffəklə bağlıdır. Bu da onunla əlaqədardır ki, bir çox əlamətlərin, məsələn, predmetlər arasında oxşarlıq, bənzəyiş, müqayisə kimi əlamətlərin varlığı həmin predmetin adı başqası üçün işlədilir.

Məsələn, “meymun” heyvan adıdır; İngilis dilində “ape” , “monkey” kimi sözlərlə ifadə olunur. Bu heyvana məxsus başqasını yamsılama, təqlid etmə, ağız əymə, əzilib-büzülmə və s. kimi səciyyəvi xüsusiyyətlər onun adının metafora çevrilməsinə zəmin yaradır.“Meymun” sözün həm Azərbaycan dilində, həm də İngilis dilində eyni məfhumu, eyni mənanı ifadə edir. Hər iki dildə “meymun” sözündən meymunluq etmək (ape, to act\to play the ape) ifadəsi də işlədilir ki, bu da-“yamsılamaq,” “təqlid etmək”, “oyun göstərmək”, “ağzını əymək” və s. kimi mənalara bildirir. Həmin söz və ifadə Azərbaycan və İngilis dillərində tez-tez işlədilir.Bəzi məcazi sözün özünün də məntiqi bir mənası var. Məsələn “lair” İngilis sözünün isim kimi əsqa məna kimi “mağara”, “yuva” (vəhşi heyvanların məskunlaşdıqları yer), “adamım gizləndiyi, daldalandığı yer”, fel kimi “mağaraya girmək” mənalara bildirir. Məcazi mənada isə “qış yuxusuna girmək” ifadəsi kimi işlədilir – yəni çox yatmaq, heç nədən xəbəri olmamaq.Qeyd edək ki, “mağara” dedikdə ilk olaraq ayı yuvası nəzərdə tutulur. Ayı da çox yatanda (bütün qış yatır) qış yuxusuna gedib-deyirlər.Metaforun yaranma xüsusiyyətləri rəngarəngdir, onlar müxtəlif yollarla əmələ gəlir. Onlar ilk

növbədə bənzəyiş əlamətləri nəticəsində yaranır. Metaforlar zahiri cəhətdən oxşarlıqla əlaqədar, daxili əlamətlərinə görə oxşarlıq nəticəsində, canlılara məxsus hərəkətlər əşyaların üzərinə keçirilməklə və s. yollarla əmələ gəlir. Deməli, metafor müxtəlif əşyalar arasında müqayisə prinsipi əsasında yaranır. Yaranan metaforlar mənalı və ifadəli olur. Dildə həm ümumişlək, həm də üslubi metaforlar vardır. Üslubi metaforlar poetik metaforlar da adlanır.

Dilçilikdə metaforları quruluş etibarı ilə sadə və mürəkkəb – deyə iki qrupa ayırırlar. Ayrı-ayrı sözlərin məcazlaşması sadə metaforlardır. Bunlar, sadəcə olaraq, leksik metaforlardır. Həmin metaforlar müxtəlif qruplardan əmələ gəlir ki, bunların da bir qismi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Daxili əlamətlərinə görə yaranan metaforlar. Buraya, əsasən, aşağıdakı sözlər daxildir:

a) Heyvan adlarını insan üzərində yönəldilən sözlər. Məsələn:

Həqiqi mənası

Məcəzi mənası

Wolf (isim) canavar, qurd

acgöz, qarınqulu; xain, paxıl

Wolf (fel) yemək

acgözlüklə yemək

Wolfish canavar, qurd (canavara aid olan)

qəddar, zalım, yırtıcı,

vəhşi

Fox (isim) tülkü

bic, hiyləgər

Fox (fel) _____

hiyləgərlik etmək

Tiger pələng

dalaşqan, qəddar insan

Foxy tülküyə aid olan

hiyləgər, bic

Lion (isim) şir, aslan

1) cəsur; 2) şöhrət, məşhurluq **Lion-**

Çox maraqlı haldır ki, İngilis dilində “donuz” sözünün həm isim, həm də fel kimi bir çox mənası vardır ki, bunların da əksəriyyəti məcazda işlədilir. Sözün mənalarına fikir verək:

Pig n.

1) Donuz, çuşka, donuz potası, donuz balası; 2) Iri çuşka; roast ~ qızardılmış çuşka 3) D.d. donuz, sırtıq, utanmaz, nacins, nankor, həyasız, ədəbaz (adam) Pinti, natəmiz adam 4) Amer, əxlaqsız, pozğun qadın 5) Dəmir parçası, külçə 6) D.d. xoşagəlməz situasiya; pis vəziyyət 7) Tex. Külçə, qəlib 8) Sl. Polis... (4, 665)

Pig II (V)

1) Çoşkalanmaq, balalamaq (donuz haq.)

2) Donuz kimi çirk içində yaşamaq

3) ~ te d.d. daldalanmaq, sığınmaq, sıx və darısqallıqda yaşamaq

(4, 665)

“cat” sözü də həmçinin bu cür xüsusiyyətə malikdir:

Cat (n)

- 1) Erkək pişik, dişi pişik
- 2) Pişikkimilər fəsiləsi
- 3) D.d intriqaçı, aravuruşduran qadın

Bill (v) ~ and coo

- 1) Quruldamaq (göyərçin haqqında)
- 2) Şirin-şirin söhbət etmək

Coo (n)

- 1) Quruldama (göyərçinlərdə)
- 2) Şirin söhbət

.Nümunələrdən göründüyü kimi, bəzi sözlərin məcazi mənası Azərbaycan dilində işlədilən mənalarla həmahəngdir.

- 1) Ayrı-ayrı sözlərin canlılar üzərində məcazlaşması:

Alloy (cilovlamaq, qəmləndirmək), **alms-house** (tənbəlxana), **bay** (çıxılmaz vəziyyət), **blight** (adamı məyus etmək, planları alt-üst etmək), **blot** (təhqir etmək, rüsvay etmək, ləkələmək), **breathe** (yaşamaq, mövcud olmaq), **flag** (ruhdan düşmək), **fringe** (ifratçılıq), **glaring** (kobud, diqqətli baxış), **glory** (xoşbəxtlik, səadət), **gulf** (acgöz, gözüdoymaz), **hurry** (səbirsizlik), **implant** (beyninə yeritmək), **indicate** (fikir vermək), **inhale** (nəfəs almaq), **lasyh** (tənqid etmək), **duck** (yaltaqlıq etmək) və s...

Ədəbiyyat

1. Ə. D.əmirçizadə "Azərbaycan dilinin üslubiyyəti". Bakı, 1962.
2. "Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti" (3 cildlik) I cild. Bakı, 1997
3. "İngiliscə- Azərbaycanca lüğət". Bakı, KM, 2012

S.Musaeva

The words with qa figurative meaning in the Azerbaijan language Summary

The article deals with the words with figurative meaning and its ways of expressions are shown here. The words with figurative meanings appear in the multiciphered process and a lot of examples are given in the article. At the same time the ways of formation the words with figurative meanings are expressed here. The figurative meaning of every word are reflected in this article.

In both English and Azerbaijani language the use of metaphors are frequentli observed. Because they are widely used in the English language, in press materials and literary works reders encounter with them. In these cases, it is important to comprehend them and some methods must be employed to translate these metaphors. Otherwise some misunderstandings

will occur and language norms will be violated. In the article analyses of some metaphors have been presented.

С.Мусаева

Слова метафорическим значением на английском языке

Резюме

В статье рассказывается о словах метафорическим значением, использованные на английском языке и указывается их средства выражения на азербайджанском языке. Здесь подробно говорится о формировании метафора, главным образом в процесс абстрактные слова, приводятся примеры. Также в статье нашло свое отражение пути появления метафор на английском языке. Даны метафорические значения каждого слова на азербайджанском языке. Как на английском, так и в Азербайджанском языке часто встречаются случаи использования метафор. - Широкое распространение метафоров в частности на Английском языке, приводит к их частому появлению перед читателями в прессах и в литературных произведениях.

В этом случае, в их понимание для перевода на Азербайджанский язык должны быть использованы различные методы. В противном случае произойдут определенные недоразумения и это приведет к нарушению норм языка.

Rəyçi: Yusif Süleymanov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent